

A Petőfi Almanach.*

(A Petőfi-ház felavató ünnepe alkalmából.)

Abban a gazdag Petőfi-literatúrában, a melynek csupán czímbeli föl-sorolása ma már egy kötetet tesz ki, ismét jelentős tagúl sorakozik egy új könyv, mely pár hónappal ezelőtt hagyta el a sajtót s régi szépirodalmi zsebkönyveink mintájára *Almanach* nevet visel. Szegfűs, tulipántos ornamentikája egy régi, másfélszáz éves debreczeni zsolttár szakasztott mása. Minden sora Petőfiről szól, jobbára jeles írók és költők írták össze és hogy megírták, annak a szívós mozgalomnak köszönhető, melyet a költő neve alatt alakult „országos hölgybizottság“ indított és vezetett. Ők nyújtják most is nemcsak okulásul és gyönyörködtetésül az olvasónak, hanem egyúttal hódolat gyanánt a Petőfi-ház felavatása alkalmából. A felhívás szerint könyvüknek az a célja: „hogy megérezkítse a legnagyobb magyar lírikus alakját a mai magyarság értelmi, érzelmi életére és a világirodalomra gyakorolt hatásának ismertetésével s megörökítse a Petőfi-ház keletkezésének történetét“.

Ime Petőfi, a ki saját életének legalkalmasabb költője volt, úgy látszik ma is legalkalmasabb minden klasszikusaink közt, hogy egyéniségének varázsával folyton hevítsen, eszméinek kultuszában mindig kész és mély nemzeti érzéseket ébresszen. Mintha csak azért nyerte volna a géniusz adományát, hogy ifjúsága és honszerelme tüzével kiolthatatlanul szórja fényét, melegét. Valóban nincs kor, mely meg ne találná magát benne, ne lelkesednék érte, ne igyekeznek magyarázni, mentől inkább a magáévá tenni. Jól mondja e tekintetben Herczeg, hogy: „Nemzetünk, melynek oly csodálatosan egészséges ösztönei vannak, ma már sejti, hogy minő nagy *erkölcsi kincset* bír Petőfi költészetében“.

Ily gondolatok közt forgatva e könyvet s cikkről-cikkre érezvén szellemének sugalmát: lelkünkben is hívőbb bizalomnak kell támadnia éppen ma, a midőn nemcsak politikai és közéletünkben, hanem költészetünkben is bizarrnál bizarrabb forrongások láthatók... Midőn egy sápadt arcú, beteges poézis minden esztétikai korlátot félre dobva eszményekül hirdet olyan jelszókat, a melyek sem az irodalmat, sem a szívet nem gazdagítják. A kik — a „holnaposok“-ról szólunk — mert az ő érthetetlen idegéletükben zavarosan tükröződik az élet: örökké a tehetetlenséget, leromlást, a halált és a pusztulást hirdetik egyéni és társadalmi törekvések-

* Szerkesztette Dr. Ferenczi Zoltán. Kiadja gr. Apponyi Albertné elnöklete alatt a Petőfi-ház hölgybizottsága. Nyomatott Hornyánszky Viktor könyvnyomdájában Budapest, 1909. Kötetett Dávidházi Kálmán könyvkötőmesternél Debreczenben. Kis 8-rét. 477 lap.)

nek egyaránt; a kik a mellett szörnyen hiúk, önhittek és örök hírre vágyók, lépten-nyomon magukkal bajlódnak; a kiknek lantja fenköltebb eszmét tán még nem énekelt, semmit: a mi halandó voltunkat az egyetemességhez, a hithez, hazához, vagy embertársainkhoz csatolná... Am egyéni hóbortjaikkal még keveset törődnek, ezek úgylis inkább tartoznak a pszichiatría, mint a kritika elé, ha vakmerőségükben nagyobb dolgokat nem illetnének. Midőn a nyugati kultúra képein megittasodva ahelyett, hogy kellő műveltséggel mélyebben bele tekintenének s tanúságait zajtalanul, vagy a nagy példák után fajunk javára kamatoztatnák: e helyett mindent becsmérelnek, ami magyar. Közel négyszáz éves tragikai multunkat, mai külső-belső, álarczos és nyílt ellenségeinket nem tekintve: csak önnön fogyatkozásainkat látják, csak ostorozni és gúnyolni tudnak. Ők a költők, az új próféták hirdetik, hogy agóniában van nemzetünk, fajunk: hiába a küzdés, pusztulnunk kell. Sőt folyton a holnapra hivatkozva, nemzeti hagyományaink szentségét is támadni merik a nélkül, hogy helyette hát egy szebb jövőt ígérnének s maguk is azon munkálnának. Csakhogy ehhez erő s valami magasabb morál kellene, de mivel ilyen magukban sincsen: még a reményt, a jövőnkbe vetett bizalmat is ki akarják írtani belőlünk. Teremtő Isten, Mohács óta mi lett volna velünk, ha azoktól a szegény bújdosó lantosoktól és prédikátoroktól kezdve föl Bessenyeiig és Kazinczyig a „többiek“ is így gondolkoznak? Vajjon Széchenyi izgatásaira egyedül — megjött volna-e a magyar renaissance, az ötvenes évek borúja után a föltámadás, ha a mult ihlete lelkünkéből, a jövőbe vetett hit költőink lantjáról kivész?

De nem czélunk, hogy ezzel a klinikai költészettel bővebben foglalkozzunk, amit itt programmon kívül mondottunk, azt is önkénytelenül s főleg azért tettük, mert ezek a hirtelen nagy ifjak részben Petőfiire támaszkodnak, titokban vagy nyíltan ő rá hivatkozva szertelenkednek. Ők — Petőfiire, a ki még nyomorában is a „varázsdalt pengető reményt“ emlegette, a ki egyéni bajait, bánatát is költőivé tudta tenni és a ki mindenek felett: „szerette hazáját a mult, a jelen és a jövő minden dicsőségével, fájdalomival, reményeivel“ — mondja róla klasszikus szépséggel az ifjú és az öreg Gyulai. Ezzel a Petőfivel kérdjük most alkalmyszerűleg, hogy:

Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága?

*

Az Almanach élén méltó megnyitóul magának PETŐFINEK egy nemrég fölfedezett jelentős írata, az 1847.-iki összes költemények elé szánt *Előszava* áll, mely mélyen bevilágít a költő lelki életébe s szerkezetileg két részre osztható. Elöl az újévnek, egyúttal születésnapjának a saját életében játszott szerepéről, majd a kritikának és a közönségnek műveire való viszonyáról emlékezik, fejedelmi önérzettel útasítva vissza minden vádat, a mely akár jellemének, akár költészetének igaz értékét támadja. Mindez körülbelül az előszó felét tölti ki. Másik felében a korabeli ál vagy gonosz kritika főbb argumentumait igyekszik megczáfolni, köztük a négy leggyakoribbat: hogy költeményeiben rossz rím, rossz mérték, szaggatottság és aljasság van. Mindjárt a két elsőre találóan jegyzi meg, hogy amikért őt most hanyagsággal vádolják, talán épp azokban jár legközelebb a tökéletes, az igazi magyar versformához, melyről, ha nincs is határozott tudása, de van sejtelme és ösztöne. Legjobban mégis az aljasság vádja

sérti, mely ellen szenvedélyes hangon emel ünnepi óvást, nyíltan kimondván, hogy magánál nemesebb érzésű és gondolkodású embert nem ismer, s hogy e ponton egyénisége és költészete egy s ha néhol ez utóbbiban a tárgyra vagy a kifejezésre szabadabb volt, az is elveiből folyik, mivel a poézis néki nem nagyúri szalon, hanem szentegyház, a hová bocskorban és mezítláb is beléphetni. Rendkívül érdekes és jellemző nyilatkozatok ezek, melyek költeményeiben is lépten-nyomon visszhangzanak, főként 1847-től kezdve hivatásának és nézeteinek egyre tudatosabb hangsúlyozásával. Így pl. az Arany Jánoshoz írt híres levelében, aztán „A költészet”, „Az én Pegazusom” stb. címűekben ... Végül, a mi a szaggatottságot illeti, bizonyos fájó rezignációval jegyzi meg, hogy igen, ez meg van benne, csak hogy az ő élete a „szenvetések és a szenvetések csatateréin folyt le” s egy önmagával meghasonlott, forrongó században él. S lehetne-e más forma ő, ő századának hú gyermeke?

E híres előszót, (melyet Petőfi, bár a cenzor is engedélyezte, sohasem nyomtatott ki) Kéry Gyula fedezte föl s tette közzé először 1908-ban. Itt, bár névtelenül, biografusa, Ferenczi Zoltán kíséri jegyzetekkel.

Az eredeti cikkek sorát GÖRGEI ARTHUR „az egyetlen élő, a ki még neki parancsolt” kezdi meg. Petőfinek 1849 májusában nála, svábhegyi főhadai szállásán tett látogatásáról emlékezik: hogy mint toppant be hozzá egy késő délelőtti a költő, magasztalta hős tábornokát Bemet, s panaszkodott Kossuthra és Mészáros Lázárra, a ki, mert a „szabályszerű nyakendő” nélkül mert nála jelentkezni, föltűnő gorombán bánt vele. E jelenetnek Petőfi költeményei között is nyoma maradt, mint tudjuk, „Nyakravaló” cz. distichonjaival később keményen visszafizetett Mészárosnak.

CYULAI PÁL egy rövid essayjében azt fejtegeti, hogy mint differenciálódik Petőfi szerelmi költészete a házassága előtti s utáni időkben nemcsak hangulatilag hanem műfajilag is, a minnek fő oka a házasság életnek reágyakorolt sokoldalú és rendkívüli hatásában keresendő. Míg azelőtt a népdal formában írt szerelmi költeményei a legkitünőbbek, most elmélyülve, megférriasodva vagy ódákat írt, melyekben nevének bájait s önnön boldogságát dicsőíti, vagy elégiákat, melyekben édes álmai közt is valami méla ború, valami balsejtelem lepi meg. Ez az elegiás hang egészen új eleme költészetének s megható gyöngédségével, bűvös sejtelmeivel a bennük csaknem mindig meglevő fokozatosság mellett egyenesen ódái fölé emelkedik. E rövid, de eredményeiben nagybecsű tanulmány külömben csak a Gyulai régibb, többször kifejtett nézeteinek egy része, mikkel Petőfi-kritikáink máig uralkodó alapvonalait rakta le.

HERCZEG FERENCZ „Márczius tizenötödike” cz. cikkében a kezdet (hajnalhasadás, tavasz, ifjúság stb.) fogalmának művészi jelentőségét az „ős költészet két leghatalmasabb alkotásában” — az Achilles és Szigfrid mondakörében kutatva, hasonló módon igyekszik kimutatni a Petőfi pályájának rokon fantasztikus és szimbolikus vonásait is és végeredményében oda jut, hogy az ő földi sorsában, mely mintha „az ős emberi költészet legmegragadóbb motívumainak megvalósulása lenne”, — szinte minden megvan, a mi emberfelettivé avassa... Innen: hogy alakja egyre növekedőbb, hogy tegnap csak nagy költő, ma a költők költője, holnap talán a legendák hőse lesz. S hogy mindez az érzés és gondolatbeli emlék, mely bennünket Petőfi alakja előtt eltölt, épp a tavaszi zsendülés ünnepén léd

legközelebb hozzánk: kettőjük lényének rokon, miszteriózus tartalmában keresendő, a melynek (nemzeti reménynek, tettvágnak, szabadságszeretnek) ő a legtökéletesebb megtestesülése. Ezért legyen márczius idúsa első sorban Petőfi ünnepe.

De már kevésbbé érthetünk egyet a kitünő író másik, jóval lejjebb eső cikkével, a melyben *Szendrey Júlia alakját igyekezik tisztázni* az „árulás“ vádjá ellen. Szerinte úgy a közvélemény, mely a katasztrófákban, a katasztrófák lélektanánál fogva mindig a halottak mellé áll, mint a hatása alatt álló írók nagyon szigorúan ítélkeztek felette, midőn nem csupán erkölcsi, hanem bizonyos esztétikai magaslatra állva, egyéniségét a férjé mellett túl groteszknek s (második házassága miatt) leányi és hitvesi szerelmét is hamisnak rajzolták. De egy ember élete mérlegelt egyes kiszakított tételeiből megítélni nem lehet. Júlia, mint leány, önzetlenül szerette Petőfit. Mellette bizonyítanak a Naplójegyzeteiben tükröződő hosszú és kínos lelki harc s az a nagy szívbeli áldozat, melylyel ő, a gazdag és előkelő leány mindenkiről és mindenről le tudott mondani, hogy kövesse férjét — a szegénységbe. Mint feleség mellett pedig rövid, de boldog házasesetük, a mely „oly boldog volt, a milyen földi frigy egyáltalán lehetett“ stb. Ha aztán Júlia férje halála után ezt a lánczot széttépte, akkor sem Petőfit bántotta meg vele, csak a közvéleményt s a következmények rettenetessége egyedül őt érte csupán. Sőt tovább menve, Herczeg annak az özvegyi fátyolnak eldobását sem tartja „árulásnak“ s véleményét a következő magyarázattal igyekezik lélektanilag megokolni, mely egyúttal az egész apologia legértékesebb része.

Szendrey Júlia, ki mint Petőfiné lassankint, de szinte föltétlenül átengedte magát a költő lelki uralmának, érzésben, gondolkodásban, elvekben, sőt különöz szokásaiban is egészen hozzá alakult: később, mikor szerelenségekre ragadtatta magát, voltaképp az is Petőfi suggestív hatalmát mutatta rajta. Innen van, hogy férje halálakor mintegy elveszté benső támaszát, egyéniségének leánykorában is mutatkozó hajlamai kerekednek felül s a gyöngye teremtések feledni és vigasztalódní vágyásával omlik az élet zavaros hullámaiba. Szinte önfeledten kapkod a lelki s testi narkotikumok után... És ez a pont már nem is annyira a kritika, mint inkább a patológia körébe tartozik. — Második házassága a benső, külső kényszerűségek (barátai és a rendőrség) nyomása alatt már tulajdonképp csak mentő akció, melyhez az önfentartás ösztönének volt köze, nem a szerelemnek. Így állván a dolgok, a mit kétségbeesett helyzetében aztán elkövetett, csak maga ellen követte el. Azért azonban, hogy a boldogság koszorúját fonta a nemzet bálványozott költőjének fejére: mindig hála, ezért a roppant gyöngeségért csak sajnálat illeti. A cikk néhány fő pontjára, minők: a közvélemény ítélete, Júlia hitvesi és özvegyi viselkedése, a következőket jegyezzük meg. Kétségtelen, hogy a közvélemény korán és szigorúan elítélte ezt a szerencsétlen asszonyt és hogy ebbe férje életének és halálának nagyszerű ellentéte s a saját özvegyi hányódása is mélyen bele játszott, de vajjon a tömeg napi hangulatáról van-e itten szó vagy egy nemzet erkölcsi ítéletéről, mely bálványozott költője kedvéért egykor a nejjére is rárakott minden koszorút? Mi azt hisszük, ez utóbbiról. S mert, abban a nagy katasztrófában, a melyben pusztulni látszott minden, a mi becses, nem joggal megvárhatta volna-e, hogy első sorban maga a hitves maradjon híu ura emlékéhez? A mint tette ezt akkor száz

meg száz magyar özvegy a nélkül, hogy „férjük kultuszának főpapnéi“ vagy a „női erények fölkent patronái“ kívántak volna lenni. — Aztán nemcsak a „közvélemény“, hanem olyan kiváló „egyesek“, mint a mély erkölcsi érzésű Arany: szintén így gondolkodtak, pedig nem voltak sem olyan túlzók, sem olyan zordonak, mint a cikk írója gondolja. Nem! Júlia különös tetteit eléggé megmagyarázzák beteges hajlamai s részben a rendkívüli viszonyok. Lovagias mentegetésnek itt aligha van helye.

A mi viszont házasságunkat illeti, talán az sem volt olyan felhőtlenül derűs, „a milyen földi frigy egyáltalán lehetett“. Tudjuk, hogy maga Petőfi forrón szerette hitvesét, hogy pályájának szédítőbb emelkedése mintegy véle kezdődik, hogy boldog volt soká s főként eleinte. De vajjon ez a boldogság végig kísérte-e? A ki figyelemmel olvasta meglévő részletes életrajzait: ezt aligha mondhatja. Főként 1848 második felétől bizony sokszor összezördülnek, a minék főoka nem annyira Petőfi lázas véralkatában, nehéz viszonyaiban, mint inkább Júlia bizarr viselkedésében (öltözködése, szereplési viszketege, írói és politizáló hajlamai stb.) rejlett. Úgy, hogy férje, a kinek eleinte tetszett a dolog, később már maga sem bírt vele, a mi kedélyén, gyakori komorságán egyre jobban meglátszott. „Ha csöndesebb vérű lennék is, akkor se tudnék nyugodt lenni a feleségem miatt“ — mondá egy alkalommal egyik barátjának. Nem, nem egymásnak voltak ők szánva s jól mondja Ferenczi, hogy „jobban hasonlítottak benső tulajdonaikra, semhogy kiegészítették volna egymást, hogy állandóan boldogok lehettek volna s ha tovább él a költő, azok a természetes ellentétek minden bizonnyal kifejlődtek volna“. A mit, hogy meg nem izlelt, végzetes halálának köszönheti.

Özvegyi viselkedését, második házasságát már helyesebben ítéli meg Herczeg, mikor Júlia testi-lelki gyöngeségében keresi a mélyebb rúgókat s maga elismeri, hogy alapjában beteg volt. Az volt. Utolsó évei, mindenkitől, férjétől, gyermekeitől is elszakadva, már csak csöndes haldoklás. Kora halála: valóságos megváltás volt reá. Valóban, nem volt normális ebben a szerencsétlen, bár nagy tehetségű és igen művelt asszonyban, semmi: nevelési helye, körülményei, olvasmányai és mintaképei (Sand Georg, Heine) az idő, melyben fölserdült, híres szerelmének története, de legkevésbé, modern nyelven szólva: az idegrendszere. Ez volt az, a mi életét valóságos drámává avatta, melynek expositiója: jegyességével; bonyodalma: házasságával; bukása: az özvegyi tetteivel kezdődött. Ilyen szempontból ítélkezve kell aztán módosítanunk a Herczeg véleményét, bár érveinek végső gondolatával egyetértünk s cikkének jobb részleteit szívesen elismerjük.

FERENCZI ZOLTÁN „Petőfi életének és költészetének két fő eszméjéről“: szerelméről és szabadságáról értekezik, s első sorban a 47-iki „Összes költemények“-re utal, melynek első és utolsó darabja (a „Votum Petőfianum“ és az „Egy gondolat bánt engemet“) — e végzetes alapelvek legteljesebb kifejezője. Szerelméről szólván, igen szépen állítja elének ennek az érzelmi életnek egész lelki fejlődését: hogy mint indult el a költő már ifjúsága kezdetén annak a bájos ifjú leánynak keresésére, a kinek szíve egész mélységével, lánglelke méltó elragadtatásával szerethessen. Hogy mint kereste kitartóan és meggyőződéssel, többször csalódva, talán elhírtelenkedve, de mindig a családi élet utáni erős sóvárgással, sőt egy magasabbrendű erkölcsi világrend törvényszerűsége és sugalmazása alatt.

Közben szívének egyetlen megkönnyebbülése a dal volt. Innen: hogy szerelmi költeményei mintegy mentek e vonzalomnak külsőben oly természetes érzéki vonásaitól, ellenkezőleg, valami szent ekzaltáció jelentkezik bennük, mely egyszerre fölébreszti lelkünk fogékonyságát minden iránt, a mi magasztos s képessé tesz akár a legnagyobb áldozatokra. Majd ifjúkori ideáljait, (jobbára előkelő, művelt, szelid, szőke lányok) szerelmi tűztől lángoló valóját, szálló igékké lett képeit, hasonlatait stb. jellemzően: Szendrey Júliának megjelenését rajzolja. Júlia szerelme egyszerre mindent elfeledtet véle, de fölébreszti lelke minden szunnyadó erőit, vizionáriussá teszi, ki előtt a múlt, jelen és a jövő mintegy fölfogható valóságok vonódnak el... Hasonló lelkesedéssel ölelte föl a szerelem mellett a szabadságot, melyet bizonyos hittel kapcsolt egybe s amannál is értékesebbnek tartott. „Így látjuk benne a legnagyobb emberi tökéletességet, mely nem más, mint a legmélyebb érzelm és a legmagasabb eszme fölismerése és birtoka, ezek tiszta szemlélete a velők eltelés és az értők való áldozat“.

Első felét, a Petőfi szerelmére vonatkozót Ferenczi „Petőfi és a nő“ czímen külön, bővebben kifejez s úgy részleteiben, mint egészében igen becses munka. Szép és igaz.

APPONYI ALBERT „Két triász“ cím alatt azt, az irodalmunkban többször, kitűnő tollakról elemzett viszonyt igyekszik megvilágítani, mely nemzeti újjászületésünk három korszakos államférfiának és költőjének, közelebről: a Széchenyi—Vörösmarty, Kossuth—Petőfi, Deák és Arany egyénisége, pályája és jelentősége között mutatkozik. A különben pár lapnyi tanulmány több érdekes és eredeti gondolata közt talán legfigyelemreméltóbb az, a mely „Kossuth nem forradalmár“ hajlamairól szólván végül arra jut, hogy „csak abban különbözött két nagy társától, hogy az akadályokkal szemben elszántabb, merészebb akarata volt, hogy forradalmi politikát is tudott csinálni. Ez teszi egyéniségét teljesebbé s ezzel ragadja meg nemzete fantáziáját nagyobb mértékben, mint kortársai közül bárki más“. (—?)

BEÖTHY ZSOLT formailag és tartalmilag kiváló essayjében Petőfi költészete és Széchenyi politikájának uralkodó jelleme és iránya között von mesteri párhuzamot. Gondolatmenete röviden a következő: miként a Petőfi politikai költészetében, úgy olvad a Széchenyitől megindított reformkor politikájában és költészetében a nemzeti gondolat és a demokrácia együvé. Petőfi szélsőséges fejlődése forradalmi eszméivel és szenvedélyével ugyan csakhamar messze elhagyta amazt, de azért miként korukban, úgy eszmeköreikben sincs egyetlen mozzanata se, a mely bensőbb kapcsolatra ne mutatna. Ennek a kapcsolatnak lényegét itt csupán két, de rendkívül jelentős pontról világítja meg Beöthy: a midőn Petőfi történeti helyét és nagyságát egyfelől a magyar szellemi élet fejlődésében, másfelől a világirodalom folyamában vizsgálja. Széchenyi demokráciájának minden nehéz válságai között mindig időszerű, fajiságunkra a legmagasabb program, tétele a nemzeti gondolatból ered s legfőbb törekvése: nemzetesíteni a népet. Ennek a magyarul érző és gondolkodó, új anyagi és erkölcsi erővel gyarapodott „teljes nemzetnek“ elérkezett költője Petőfi. Diadala és ihletett kifejezője ekként nemcsak Széchenyi álmainak, hanem a megteljesedett és kiélesedett nemzeti léleknek is. — De nem kevésbé benső és nyilvánvaló a kapcsolat a két lángeszű magyar világirodalmi jelentősége körül. Széchenyi, ki szemben, az akkortájt nagyon elterjedt Herder-féle népszichológiai elméletekkel (a mely fajunkat elaggottnak hirdeté) — épp

a nemzet fiatalságának gondolatából indult ki: folyton ezzel agítál, ez a hit alapja egész fenséges elszánásának és dicső pályájának! Viszont ennek a hitnek van-e meggyőzőbb bizonyossága és fényesebb képviselője Petőfinél, ki nemcsak a megifjodott nemzet költője, hanem költészetének egységes és legmélyebb valója szerint általában az ifjúságnak, az ifjú emberi léleknek legnagyobb lírai megnyilatkozása.

E rövidségében is alapvető értékű értekezés a debreczeni Csokonai-kör ez évi márcziusi ülésén hangzott el először. Nemcsak e kis könyv anyagának, hanem egész Széchenyi-literatúránknak legjobbjai közül való. Beöthy, ki kezdettől fogva hő bámulója a legnagyobb magyarnak, tanítói, írói és közéleti tevékenységében lelkes elemzője és terjesztője eszméinek, (egyik legszebb tanulmányát is róla írta), ezzel ismét új és termékeny mezők felé mutatott. Új és termékeny mezők felé abban a kultuszban, mely társadalmi és politikai életünk bár teljes és méltó megértése, mint Grimm Hermann mondja Goethérol — nálunk is csak „a jövő idők nyereségének mutatkozik.“

BERZEVICZY ALBERT „Petőfit, mint útirajzíró“ vezeti elénk egy hosszabb tanulmány keretében. Természetes és helyes sorrenddel érinti Petőfi gyakori és erős vándorlási ösztönét, ifjúkori hányódásait, külföldre vágását, az északi és északkeleti felvidékre tett kirándulásait, kapcsolatban élénk turista és romantikus hajlamaival főként a várromok, a természeti és helyi nevezetességek iránt. Majd az *Utirajzok és levelek* tartalmi áttekintése után rövid, de éles és határozott vonalakkal a közte és Heine írói egyénisége (Reisebilder, Harzreise) közti párhuzamot vonja meg. Végül Gyulai nyomán, Petőfi művei s általában irodalmunk hasonló termékei között elfoglalt helyüket jelöli ki.

RIEDL FRIGYES „Petőfi szabadságszeretetről“ szólván, ezt első sorban a költő főjellemvonásából, a természetességből törekszik levezetni, mert a szabadság Petőfi szerint az ember természetes joga, a rabság valami természetellenes. Ebben a gondolatban gyökerezik már az ő egyéni szabadságszeretete, mely a korlátlan függetlenséget imádja és keresi mint katona, színész és hivatalnok egyaránt; de ebből indul ki a politikai is, emezt is, amazt is a demokratikus koreszmék, a magyar szabadságharcz, de legfőképp a francia forradalom befolyásolván és fejlesztvén. E ponton azonban a következő gondolatátvitel történik Nála: a mint az egyéni szabadságot átvezeti a politikaiba, a magyar szabadságszeretetet viszont a világpolitikaiba viszi át s midőn mind a kettőt egyformán dicsőíti, ebben megint a 40-es évek európaszerte virágzó politikai költészetének hatása érezhető, melynek egyik főgondolata éppen az volt, hogy a költőnek feladata nemcsak egyéni érzéseiről énekelni. Ezeknek a kölcsönhatásoknak, s Petőfi politikai eszméinek még a természetképeibe is átvitt szabadság-fogalmának elemzése után, melyek már maguk bizonyos szocialisztikus optimizmusra mutatnak, veti föl Riedl azt az érdekes kérdést: vajjon szocialista volt-e Petőfi vagy nem? Felelete: a Marx-féle tanok logikai ánczolatán végig futván, (Ferenczi Zoltánnal egy úton) az: hogy a mai értemben nem, csak végletes demokrata volt, kinek vezéreszméje: a jobbágy-láság főlzabadtítása, a nép egyenjogúsítása; államformája: az ezeket az eszméket legjobban megvalósító respublika volt. De volt benne mégis valami véna, mely a szocializmusra emlékeztet, ilyen például a szegénység kultusza, a gazdagság megvetése, a szegények és gazdagok közötti ellentét kiélezése (prózaí íratái, regényei) s egy világszabadságért vívandó harc

gyakori emlegetése stb. stb. Viszont ezekkel a szocialisztikus eszmékkel a legmerevebben ellenkezik hazaszeretetének lázas ekzaltáltsága, mely egy nem teljesen magyar, egy nemzetközi Magyarországot el sem bírt volna képzelni. Röviden: Petőfi mint politikus a francia forradalom híve, ennek elveit keresi a magyar forradalomban is, főeszméje pedig a világszabadság jegyében kifejezett olyan Magyarország, melyben a köztársasági kormányforma alatt a végleges demokrácia és állami függetlenség találkozónak.

Mindezeket Riedl egy finoman stilizált tanulmány keretében, igen világosan és meggyőzően fejt ki, lépten-nyomon éreztetvén az ő elemző tolnának és sajátos módszerének jellemző vonásait, mely szinte kedvtelve keresi a problémákat s mindig az író egyéniségéből, a kor és a viszonyok miliójából igyekszik megmagyarázni a „jelenségeket“. Végig olvasván, első pillanatra az a benyomásunk, mintha a cikk csak egy kiszakított részlete lenne egy nagyobb tanulmánynak. S bár ne tévedtünk légyen! Ő, ki ezelőtt „ifjú elmével“ az öreg Aranyról szóló szép könyvét megírta, vajha Petőfiről, a kit nem kevésbé szívesen és sokszor elemzett, szintén megajándékozna irodalmunkat egy teljes életrajzzal.

Szintén egyik kiemelkedő, szépen megírt fejezete az Almanachnak NÉGYESY LÁSZLÓ tanulmánya, mely Petőfi egyéniségének fejlődésében egy sajátos komplex jelenségre hívja föl a figyelmet, arra ugyanis, hogy költészetének állandó és uralkodó, mindent magára vonatkoztató „én“-je pályájának egy korszakában mint válik mintegy kettőssé, nem egymás mellé rendeltté, hanem egy másik én-nel gyarapodottá. Ez a kor a Júliával való találkozása és egyesülése (1846 szeptemberétől), a midőn lelkében új és nagy, eddig tétlen energiák találják meg tárgyukat; fényesebbé válnak élete céljai, forróbbá a haza, szabadság és emberiség iránt táplált szeretete, felsőbb rendűvé egész politikai felfogása és világnézete. Mindez onnan van, mert ettől kezdve az imádott nő alakja lép képzeletvilága előterébe s a középpont többé nem egyedül a költő éneje, hanem egy új egység, kettejük én-je: a magáé és a feleségé. De bármennyiszor, bárminő változatban és vonatkozásban, sohasem a költővel szemben, hanem vele együtt. Nem is mint tárgy vagy motívum, hanem mint az érzés-folyamatnak és költői szemléletnek alanya, mintegy a költő egyéniségének folytatása és kiegészítése. E tünemény esztétikai jelentősége abban keresendő, hogy a költő, fejlődésének e szakában én-jét mintegy kettősnek érzi; az eredménye pedig rá és az olvasóra egyaránt: hogy érzései, eszméi mintegy nagyobb területen rezegnek át, világnézete emelkedettebb, hangja tisztább nemcsak a szerelmes versekben, hanem a többiekben is. Pedig „az egyéniség e kiegészítése nem is annyira kvalitatív, mint kvantitatív gyarapodást jelent. Ellen-tét benne sehol nincs, sőt miként egész költészetében úgy e szakaszokban is mindenütt természetes és egységes marad“. Petőfi után jön divatba lírikusainknál a feleség megénekélése, bár fölfedezése Kisfaludy Sándor érdeme. Az értekezés második, kisebb fele e két dalköltő szerelmi párhuzamát tárgyalja, hogy közös forrásuk, a természetesség fonalán: közös ihletőjükre Rousseaur és hatásának történetére vessen egy pillantást. Végső gondolata: hogy ebben (a természetesség evangéliumában), a mai kor bonyolult lelki viszonyai közt se akadott senki, a ki közvetlenebb és művészebb követője lenne a nagy francziának, mint ez, az aránylag naiv néplélek legnagyobb költői képviselője, ez örök ifjú költői szellem: Petőfi Sándor.

HARTMANN JÁNOS „Egy fejezet Petőfi költészetéről“ címmel Petőfi

hazafias lírájáról elmélkedik s bevezetőül e líra érzelmi fokozatait állapítja meg, hogy mint indul ki a költő a szülők és a szülőföld iránti vonzalomtól, mely csakhamar megtanítja az Alföld csodálatára, mely után később, történelmi tanulmányai és úti emlékei alatt megszereti az egész országot. E fejlődéssel egészen rokon vonásokat mutat faj és szabadságszeretete. A mint amott előbb a szegény föld népét látja meg s csak később öleli át az egész nemzetet, éppen úgy emitt az egyéniségébe palántált függetlenségi törekvésből kiindulva lassanként emelkedik a hon s végül a világszabadság eszméjéhez. Állításait Hartmann a költeményekből vett szemelvényekkel s értékes megjegyzések kíséretében fejti ki s különösen szép részletei azok, melyek a köztársasági Petőfi-ben a francia forradalom és költészet hatását vizsgálják, hogy a költő miként lesz inkább rétor és demagog. De a mit veszít esztétikai tekintetben, visszanyeri a történetiben, mert az ő hazafias lírája politikai nézetein és érzésein kívül az egykorú eszményeknek is hű tükrö maradt. Végül e fejlődő érzelmek kapcsán Petőfi dalainak hangárnyalatáról szól, mely egyre harsogóbbá válva később már ditirambuszokban énekel, bennük vér és füstszag... míg végre az ágyuk dörgése s a futó paripák rohama őt magát is ott hagyják összetiporva.

Az értekezésnek néhol homályos kitérői, merész ítéletei ellenére is igen sok eredeti és helyes megfigyelése van s főként kiemelt részleteivel a Petőfi-cikkek jobbjai közt méltán foglal helyet.

BARABÁS ÁBEL „A filozofus Petőfi“ cz. dolgozatában Petőfi költészetének, közelebbről líra-költészetének filozófiáját kívánja adni, de voltaképpen egyetlen versének, a „Világosságot“ címűnek fejtegetésével elégit ki, mely szerinte Petőfi „valóságos Hamlet-monologja s a bölcselő költőt egész nagyságában mutatja“. Majd egy sereg fölszines és zavaros meghatározás után, miket nyomban maga cáfol, végre abban állapodik meg, hogy a miért Shaksperet és Goethe-t (csak ezt a kettőt) a Hamletért és a Faustért érezzük, hogy többek n.int költők „mert fölmentek a filozofia hegyének legmagasabb kilátó pontjára s a mit ott láttak, a költő művészetének legnagyobbszerű eszközével fejezik ki, — úgy Petőfi az egyetlen lírikus, ki ebben a magasságban járt, kinél líraköltő az emberi lét nagy problémáit jobban meg nem világította...“ Csak a mi esztétikánk keresi Petőfi nagyságát olyan alkotásokban, melyeket csak mi magyarok tudunk megérteni (népdal, genrekép, leíró költészet, szatirai, szabadságdalai.) A külföld mást keresett és talált már régen Petőfi-ben, a mit nem talált más nagy lírikusokban... A filozófiai mélység az, a miért őt a világirodalom legnagyobb szellemei közé számítják. Petőfi a líra Shaksperje! De csak a mi országunk határain kívül, mert azon innen minden efféle irányt különczkedésnek vesznek. Ez akadályozza, hogy Petőfi nagyságáról helyes fogalmat alkotni nem tudunk, pedig egész kötetet lehetne filozófiai költészetéről összeírni“ stb.

A mennyi állítás, annyi általánosság és tévedés, úgy a megfigyelésekben, mint a formulákban, pedig talán sehol se kívánatosabb a szabatos és világos beszéd, mint épp az elvont fejtegetések körében. Altalában ez a rétori hatásokra törekvő bombasztikus irány, nem az értekező próza jellegéhez illő. De felette méltánytalan a magyar Petőfi-irodalom olyas megítélése, a minőt Barabás a költő filozófiai értékelése körül annak tulajdonít, a mikor Gyulai alapvető tanulmányain kezdve a Petőfi-elemzők majdnem minden kiválóbbika foglalkozott ezzel a kérdéssel, természetesen a maga érdeme és mértéke szerint. Csak nem kell mindenáron eredetieskedni s higgye el

valahára az író, hogy Petőfi nem volt katekzohén bölcselő lélek, sőt talán épp ez az irány legkevésbé erős oldala. Elismerjük, hogy rendkívüli érző és képzelő ereje sokszor nagy gondolatok kíséretében jelentkezik, hogy az emberi szív örvényei, a történelem tanúságai, földi életünk feladatai, a világ-egyetem célja, főként az elmúlás titokzatossága stb. körül nem egy kitünő reflexiót adott, de arra, hogy ez úton igazán elmélyüljön s lelkén egységesebb és határozottabb világnézet tükröződjék: arra minden lángesze mellett is nagyon fiatal, a pálya, melyet megfutott túlon-túl izgatott és rövid volt. Valóban, az ő költői nagysága nem ebben rejlik sem előttünk, sem a külföld előtt, a minthogy nemcsak ebben Shakespeare és Goetheé, Dantéé és Homéroszé a kiket talán épp a saját elmélete érdekében felejtett ki a „legnagyobbak“ közül, mert hiszen ez alapon a verse szedett Kant vagy Spencer szintén ide tartoznék, vagy valamelyes tanköltészet lenne a legfelsőbb poézis, — hanem egészen másban. Petőfi mindenek fölött lírikus természet, a kinek komolyságánál mindig meghatóbb gyermetegsége, eszmei mélységénél izzó heve, ragyogó és gazdag képzelete. S mindez az örök ifjúság teljességében és őszinteségében, mintha maga a magyar népszellem géniusza lenne! Inkább ez az, mely megmagyarázza, hogy költőink közül őt érti legjobban nemcsak hazája, hanem a külföld minden nemzete: mert bármennyire sajátosan egyéni és nemzeti, ifjú lelke varázsában egyúttal a leg-egyetemesebben emberi. Jól tudjuk, hogy ismertetésünk keretében mindent elmondani nem lehet, de ha e tárgyról, mint Barabás mondja, könyvet lehetne összeírni, mennyivel helyesebb lett volna, ha üres kijelentések helyett magának e kérdésnek legalább az alapvonalait adja; minők például: Petőfi reflexiv hajlamának fejlődése, e fejlődés kiinduló pontjai, indítékai és állandóbb eszméi? Általán: mik jellemezték egész életét, szabták meg elveinek és tetteinek sorrendjét? Valamit pesszimizmusáról! Majd, hogy miként emelkedik ki ebből s jut el az emberiség és a mindenség legnagyobb kérdései elé. Mindezt természetesen nem csupán lirája, hanem epikája, prózája, szóval összes művei alapján.

Mi azt hisszük, hogy ezek, vagy ily irányú fejtegetések — talán értéke-
sebbek és tanulságosabbak lettek volna.

HUBAI JENŐ Petőfinek a magyar zenére gyakorolt hatását vizsgálja s bevezetőleg arról szól, hogy Petőfi (szemben a rokon szellemű Hugoval, Heineval és Gauthier-val) a zenét nemcsak szerette, hanem maga is zongorázott, az operai előadásokat s népdalszerzőinket élvezettel hallgatta s kortársai közül különösen Rózsavölgyivel és Egressy Bénivel benső barátságban élt. Megjelenése rendkívüli hatással volt a magyar népdal fejlődésére, annyira, hogy ennek történetében Petőfi előtti és utáni korszakról lehetne szólni, amennyiben a régiekkel szemben frissebbekké, ritmikusabbakká, színesebbekké, szóval művésziebbekké váltak. Sőt Petőfi varázsa alá került a német zeneszerzők egyik legnagyobbika: Brahms, belőle merítették ihletet Liszt rapszódái, egy sereg dalát itthon nemcsak megzenésítették (nehányat maga Arany), hanem idővel a népi lélek valóságos népdallá avatott. És mind e hatásoknak főforrása magának Petőfinek saját dalköltését vezető kiváló zenei érzéke és ösztöne, azok a sejtelmes melódiák, a miket a zeneszerző mindjárt kiérez belőle. Ebből sejthető egyúttal, mondja Hubai, hogy új lendületnek indult nemzeti muzsikánk fejlődésében, mely az őseréjű népdali motívumok fölhasználásával kívánja újjaalakítani a műzenét, Petőfinek még nagy szerepe lesz.

OLÁH GÁBOR nagy irodalmi olvasottságra valló tanulmányában Petőfi és Csokonai között von párhuzamot. Párhuzamának lényege az: hogy „Csokonai nem annyira költészetével, mint költői életével gyakorolt döntő hatást ennek a nyugtalan léleknek egész pályafutására“. Egyéniségük és pályájuk rokonvonásain tett több finom és értékes megfigyeléseiből különösen kiemelkedők azok a pontok, a melyekben a két lángeszű lantos érzelmi, képzelmi és kifejező erejét méri össze. Mindezt, mondhatnók kontúr vonásokban, inkább csak jelezve adja, de kettőjük helyét egymás mellett és irodalmunk fejlődésében sok szerencsével.

GÁRDONYI GÉZA Petőfi „büszkeségének jelentkezési ideje és okai után kutatva“ arra jó, hogy költőnk először Pápán kezdi fönnhordani a fejét, mert a 18 éves ifjúnak, az egykorú, de csupa éretlen, síheder társai közt már akkor katona és színészi múltja van. Láta az irodalom nem egy jelesét (Vörösmarty, Bajza, Egressy Gábor) aztán beköborolta fél Magyarországot stb. S „ott az iskolai társas életben, önképzőkörben, a hol minden szempillantás az erők összemérése, érthető, ha megmámorosodott saját gyönyörűségének érzetétől“.

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN arról elmélkedik, hogy vajjon „Járt-e náluk“ az ő szegedi öreg, családi házukban Petőfi?

JÁSZAI MARI egy színes, meleghangú visszaemlékezés keretében magyarázza el, „Hogyan kell Petőfit szavalni?“ A titka szerinte ennyi: a lehető legegyszerűbben s „nem szabad hozzátennünk magunkból semmit“.

K. LIPPICH ELEK „Petőfi egy fejedelmi rajongójáról“ — Alexandra szász-coburg-gothai hercegnőről emlékezik, a ki fajunk, multunk, irodalmi törekvéseink, főként Petőfi iránt, (egy gyöngye német fordítása alapján is) a a legbensőbb érdekekkel viseltetett s a „világirodalom legcsodálatosabb lángelméjének tartott“.

TOLNAI VILMOS azzal foglalkozik, „Milyen viszonyban volt Petőfi a nyelvújítással?“ Bevezetésül néhány téves nézetet igazít helyre Petőfit és a népiességet illetőleg, kimutatván, hogy a nyelve nemcsak nem „vidékie“, hanem egyáltalában nem is népies, hanem alapja egy bizonyos átlagnyelv, a minő a 40-es évek társalgásáé volt, melyben a nyelvújítás forrongó anyaga s a mind erősebben érvényesülő népiesség elemei még nem forrtak egybe teljesen. Különben is a nyelv az ő lángelméjének csak puszta eszköz volt érzései és gondolatai kifejezésére, melylyel mint ilyennel nem sokat törődött. Mindez azonban csak a szó és alaktani sajátságokra vonatkozik, s nem a stilisztikaiakra, a melyekben Petőfi egyike a legeredetiebbeknek és leggazdagabbaknak. Szemben a nyelvújítással pedig, bár nem tartozott harczosai közé s nyelvünk szókincsét egyetlen egy új szóval sem gyarapította: válogatás nélkül mindent elfogadott, akár a Barczafalvi alkotása volt, akár Helmeiczkyé vagy Bugáté, akár a korabeli hírlapirodalomé, mert ő első sorban a tartalmat nézte. A tanulmányt nagy szorgalommal gyűjtött „lehető teljes“ szójegyzék egészíti ki, a mely, mintegy 50 oldalon keresztül a Petőfitől is használt új szavak jegyzékét állítja össze, az előfordulási helyükre tett utaláson kívül föltüntetvén azok első használóját vagy alkotóját is. E munka gondra, eredményekre egyik legbecsesebb díszé az Almanachnak.

MIKLÓS ELEMÉR Petőfi lírikus egyéniségének jellemző vonásait: rendkívüli érzékenységét, fogékonyságát; igen szépen az ifjúságát, képzeleti gazdagságát és változatosságát elemzi szerető gonddal és elmélyedéssel.

Dr. FARNOS DEZSŐ „Goethe és Petőfi emlékhelyein tett látogatását“ írja

le tartalmas életrajzi vonatkozások, néhol elmélkedések kíséretében. De szeretjük volna, hogy ha már az „újabb kor két legnagyobb költőjét“ így egymás mellé állította: egy nyári és őszi út alkalmosságán kívül valami bensőbb kapcsolatra is rá mutatott volna köztük, mert így czikkének írói indítéka valami véletlenszerű, meg nem okolt szeszélyül marad az olvasó lelkében.

A gazdag műgyűjteményéről ismert ERNSZT LAJOS Petőfi körülbelül teljes, részint természetes, részint emlékezet után készült képmásainak s kortársai (Jókai, Ormai, Windischgrätz) leírásainak egybevetése után arra az eredményre jut, hogy a költő arcképeiben két típust lehet megállapítani: az egyik a Barabás és Ormai-féle (1845—48), a másik a Barabás 1846 és az Ormai-féle 1846 és 49-iki (rajz és festmény) típusok. Ez utóbbiak közé tartozik az 1847 első feléből eredő daguerrotípus, mely élethűség dolgában minden más ábrázolást felül múl, épp úgy, miként az erről készült másolatok közt a Jankóé valamennyit.

KÉRI GYULA, mint a Petőfi-ereklyék érdemes gyűjtője a Petőfi-ház alapításáról s a benne elhelyezett nagybecsű (költőnk életére és munkásságára vonatkozó) ereklye és emléktárgyokról, irodalmi és művészeti dokumentumokról számol be részletesen. A felsorolt gyűjteményt méltóan egészítik ki Hegedüs Sándorné Jókai-ereklyéi, Ernst képgyűjteménye, végül mindezek koronája, az Endrődi Sándor ajándékozta „Petőfi-könyvtár“, mely magában foglalja időrendi sorban a nagy költő összes műveinek eredeti kiadásait, a rájuk vonatkozó irodalmat, még pedig nemcsak a hazait, hanem a külföldit is. Ennyiből is látszik, hogy valódi kis múzeum ez a ház, a melyhez hasonlóval nagyjaink közül senki, külföldön is a legnagyobbak, ha dicsekednek.

MALONYAI DEZSŐ egy csinos, francziás ízű rajz előrebocsátása után azzal a költői ajánlattal lép fel, hogy állítsanak az Almanach jövedelméből a Petőfi-házban egy fehér márvány tömböt, olyan oltárfélét, a melyre mindenki... a ki egy érzésért, egy gondolatért, vagy csak egy hangulatért hálás akar lenni Petőfinek, vigyen egy szál virágot...“ Az ötlet, mely valóban szép és eredeti: érdemes a kivitelre.

RÁKOSI JENŐ, a Petőfi-ház hölgybizottságához intézett helylyel-közzel ódai röptű levelében „Petőfi munkáihoz egyetlen méltó dologról“ — a költő haláláról gondolkodik: hogy mit alkothatott volna még, vagy mi történt volna véle, ha életben marad? Aztán abban nyugszik meg, hogy így jó „ez az ifjan, emberszem nem-látta eltűnése, a mint van, a hogy ez a régi isteneknek, hősöknek és a kiválasztottnak adatott. Nagyságához méltón, a mely ezzel örökéletűvé lett s jelképezi egyúttal csodás, örökké tartó fiatalágát a műveinek is.“

Végül FERENCZ ZOLTÁN nyújt lehető teljes időrendi összeállítást, mely 43 oldalon Petőfi családjának és életének minden fontosabb adatát felsorolja szinte napról-napra menő pontossággal. Ez a becses táblázat összemörmörített életrajz s méltán sorakozik derék munkálataihoz.

De ezzel a komoly jellegű tartalommal, melynek minden fejezete ebben a kis könyvben látott először napvilágot, még nincs kimerítve az Almanach kincses háza, mert benne szanaszét egy sereg költeménnyel, műfordítással, egykorú levéllel, bírálatokkal stb. találkozunk.

A Petőfi-megnyitó Előszavának jól megfelel a könyv végén MEDGYES LAJOS híres nyílt levele (Életképek 1846) s JÓKAINAK az „Összes költemények“-et ajánló két fölhívása (Jelenkor 1847.) A „*Votum Petőfianum*“ 23 nyelvű fordításának — hátul: a „*Reszket a bokor mert*“ 31 nyelvű,

felette érdekes átültetése szinte a világ minden műveltebb ó és újkori nyelvére. A „PETŐFI első levele és költeménye Aranyhoz s ARANY válasza“ cz. cikkek, SZENDREY JULIA levele TÉREY MARIHOZ (Erdőd május 1. 1847) s a TÉREY MARIÉ (Károly 5. május 1847.) Petőfihez, melyben a már-már lemondó költőt újabb fellépésre buzdítja, mely közleményeket rövid magyarázó jegyzetek kísérik.

A költemények, részben eredetiek, részben fordítottak, s több-kevesebb vonatkozással egy-egy hasonló tárgyú cikk után vannak illesztve. Így vonulnak fel bennük előttünk, az elhelyezés sorrendjét követve: a LÉVAY JÓZSEF (2 költ.), KOZMA ANDOR, SZABOLCSKA MIHÁLY (2 költ.), HEGEDŰS ISTVÁN, ENDRŐDI SÁNDOR, gr. ZICHY GÉZA, ÁBRÁNYI EMIL, JAKAB ÖDÖN, VARHGA GYULA, BÁRD MIKLÓS, AMBROZOVICS DEZSŐ, SZIKRA, ZEMPLÉNI ÁRPÁD, PÓSA LAJOS, SZÁVAY GYULA, LAMPÉRTH GÉZA és a VÁRADY ANTAL. De méltán sorakozik melléjük két nagynevű külföldi (olasz), kik egyenesen erre az alkalomra tisztelték meg az Almanachot néhány sikerült Petőfi-fordítással. Így Giuseppe Cassone-tól: 5, Emilio Teza-tól, a paduai egyetem tanárától: 4 s még egy eredeti költemény, a melyben Petőfi hányatott életét, költészetének varázsát éneklő lelkes elragadtatás és hódolat hangján.

Az Almanachot a „Petőfi-ház hölgybizottságának névsora“ zárja be, melyben APPONYI ALBERTNÉVAL, mint elnöknővel az élén mintegy 500 lelkes úrasszony és leány — köztük egy sereg arisztokrata hölgy — nevével találkozunk. Mindez beszédes bizonyossága annak a tisztos mozgalomnak, mely a költő szellemével nemzetünk egész intelligenciáját át tudta hatni s eredményében szint oly jelentőssé vált, mint maga az a díszes palota, mely a két halhatatlan barát emlékére ott emelkedik a pesti Bajza-utczában...

Ezzel végeztünk az Almanach méltatásával, ha egyáltalán olyan könnyen végezhetnénk, mert ennek a kis könyvnek nemcsak szellemi tartalma, hanem művészi kivitele is figyelemreméltó. Egy-egy eredetibb és pazarabb kiállítású mű, mint a minő ez: újabbban alig jelent meg könyvpiacunkon.

Díszítése a mai nyugtalan, idegenes ízü, gyakran groteszk stílizálás helyett egészen magyaros, még pedig régiesen magyaros. Izról-izre hí utánzása egy XVIII. századbéli zsoldáros könyvnek, melynek nyomása és „remekelt“ kötése Debreczenben készült s egykorú rokonaiból legtöbbet ma az ottani ref. főiskola könyvtára őriz. Egy felette érdekes és ritka gyűjtemény ez, benne az anyagnak és a formáknak, a színezésnek és a motívumoknak olyan sajátos, mondhatnók keleties gazdagsága, a mely ilyen szűk talajon valóban meglepő. Egytől-egyig tisztos emlékei annak a hajdan virágzó magyar könyvkötő-mesterségnek, melynek Debreczen sokáig középpontja volt, s melynek többirányú, szakszerű felújítása műiparunknak határozott nyeresége lenne. A fentemlített zsoldáros könyv, mely ma Benczúr Gyuláné tulajdona, épp az említett okokból és az ő művész-lelke sugallatára lett formai mintájává ennek az Almanachnak, s ennél izlésesebb köntöst, a Petőfi kultuszához illőbbet valóban nem is találhattak volna.

Alakja kis 8-adrét, körülbelül 15 cm. hosszú, 9 cm. széles. Kötési anyaga: pergamenszerű borjú bőr, melynek fedelét és sarkát gazdag virág és mértani dísz borítja. A két fedélmező alapszíne élénk piros és vöröses-barna keretbe foglalt halavány sárgás, melyet a baloldali alsó sarokból kiindult s ide-oda hajladozó szegfű, gránátalma, tulipán-szírmok és leve-

lek dúsan hintenek be. Ágaik vaknyomású aranyos vonallal, leveleik zölddel, a virágok feje pedig vérpirossal és olajzölddel van jelezve; míg a köztük levő apró tereket egy sajátos debreczeni motívum: páronkint szembe állított aranyos madárkák és 3 féle csillagos minta tölti ki. A könyv piros alapú sarokmezejét erősen kidudorodó léczek tagolják öt részre s e részeket négyszöges rekeszekbe zárt empire-vignetták élénkítik, magukat a léczeket pedig miként a fedőlapok szélét, akanthuszlevélhegyek futtatják körül igen finom és gazdag aranyozással. A minő pontos utánzás ez a diszitó külső, épp ilyen belül a piros szattyán-bőrből metszett szívalakú *exlibris*, a czimlap virágokból szerkesztett kerete, piros betűs czime, a czikkek élén álló fejléczek, az ágas-bogas kövér kezdőbetűk s a lapok alsó jobboldali sarkába tett lapszámok s a kisebb-nagyobb alakú záródíszek.

Nagyban emeli az Almanach művészi becsét az élére tett *Petőfi-arczkép*, melynek eredetije Benczúr színdús ecsete alól került ki s mint tudjuk, egyenesen erre az alkalomra készült s ezzel a könyvvel együtt lépett a nyilvánosság elé. Már maga a mester neve, most ünnepelel fényes sikerei s egyáltalán a kép új és eredeti felfogása megérdemlik, hogy a néma fölemlítéssel meg nem elégedve, kissé bővebben bemutassuk.

Kétségtelen dolog s első tekintetre maga a kép is elárulja, hogy Benczúr a maga lelkében ringatózó s képzeletében rég kialakult *Petőfi-arczkép* mellett még igen buzgó tanulmányokat végzett. Ismerte a költő egykorú (Orlai, Jókai, Gyulai stb.) személyleírásait, a Barabás és Orlai-féle arczképeket s ezek irányítása mellett igyekezett rajzolni a magáét. Alapúl mégis a költő egyetlen reális képmását a főntebb említett daguerrotípvet vette, a mely mióta Szendrey Júlia, illetőleg *Petőfi Zoltán* hagyatékából váratlanul, eladdig senkitől sem sejtve (1870-ben) előkerült, másolatai révén az író és művész-körökben csakhamar elterjedt. Utóljára házi orvosuk, Beliczay Imre birtokában volt; onnan tünt el végkép az orvos halála után. E másolatok közül három érdemel különösebb figyelmet: a Klösz-féle fénykép-utánzat (Szana Koszorújának I. kötete előtt), aztán a Jankó János¹ nagykép-utánzat (Szana Koszorújának I. kötete előtt), végül Roskovicsé, a mely szintén igen finom, de már lényegesen stilizált, kissé ellágyított, beteges arczkifejezéssel adja vissza a költő alakját.

A kis méretű (9 cm. hosszú és 6 cm. széles) daguerrotíp minden valószínűség szerint 1847 derekán s alighanem annak a lánykának készülhetett, a kiért a költő épp akkor vívta elkeseredett harczát a szülőkkel és önmagával, a kinek oldaláról — bár sorsuk fölött maguk között (május 25—27 közt) végkép döntöttek — az apai tilalom és saját fogadalma szerint néhány hónapra távozni volt kénytelen. Talán épp e miatt készíthette a költő ezt a — már akkor európaszerte divatossá vált — daguerrotíp-képet s adta át vagy küldötte el költemény vagy levél kíséretében Erdődre. Legalább az előbb említettem benső okok, továbbá az a körülmény, hogy a képet Júlia hagyatékában, legintimebb emlékei között elrejtve találták, mind erre vallanak. De ha még e föltevés valószínűsége elesnék is, a költő e korról ismert arczeírásai és ruhaviselete mind 47-re utalnak; 47 pedig *Petőfi* érzelmi és szellemi életének egyik legdrámaibb szakasza lévén: arczképe már azért is megérdemli a bővebb figyelmet.

¹ Ugy a Jankó-féle rajz, mint a daguerrotíp látható a Beöthy-féle Képes irodalomtörténetben is, míg Roskovicsé az Athenaeum *Petőfi-Album*ában.

Rendkívül közvetlen mozdulattal, szinte önfeledten ül előttünk a költő s míg balját az egyszerű faszék karján nyugtatja, feje mélyen oldalra hajlik és valami komoly, bánatos merengéssel tekint felénk. Fölfelé kapott, sűrű tüskés haja még jobban kiemeli magas homlokát, mely az erősen fejlett halánték és előagy-csontokkal uralkodni látszik az egész arcz fölött s a lágyan ívelt szemöldökök árnyában égő, sötét szemeivel magára gyűjti a fej minden érdekét. Bár az orr egy hamis visszfény miatt tompábbnak látszik, mint a minő valóban volt, de azért egyenes vonala jól kivehető; a vége hegyes, a homlok alján, a szemek között kissé benyomott. Közepes nagyságú száját vékony, ritkás bajusz takarja. Álla keskeny, alig pelyhedző s bár eléggé telt, az arcz ovalisát még élesebben zárja be. Ez, meg a szájszögletek hajlása s a föltünően duzzadt alsó ajak valami sajátos, daczos kifejezést vetnek az arcz alsó részére, melyet csupán a szemekből rájuk sugárzó szellem lelkesít meg valamennyire. Öltözete felette egyszerű, rövid, álló galléros magyar kabát, mely elég feszesen simúl vézna derekára. Nyakkendő nem visel, de a mell és az ujjak szerény zsinórzata s a mélyen kihajtott baloldali szárny némi festőiséget kölcsönöznek a szerény ruházatnak. De e mellett az arcz maga az élet, a természetesség és egyszerű bensőség, a melyen ott ül e romantikus lélek egész jelleme: mély érzelmessége, a kemény akarat dacza, fejedelmi önérzete és nagy elszánásai. Mindez: a nyíltság s valami gyermeteg őszinteség fényében megfordítva, egyszerűn, közvetlenül, pedig annak a csontos, barázdált arcnak minden vonala tele van írva benső, elrejtett küzdelmek képeivel, melyek mutatják, hogy „az ő élete nem kellemes ligetben, csalogánydal és lömbusogás közt, hanem csataterén folyt le, a szenvedélyek és szenvedések csataterén“. Innen ez arcképnek, művészi értékén kívül oly rendkívül vonzó ereje nemcsak ránk, hanem kortársaira, a kiknek alkalmuk volt látni egyaránt. „Mintha a nyomtalanul eltűnt költő a maga őseredeti alakjában lépett volna elénk jeltelen sírjából — mondja róla Berecz Károly — nem győztem betelni vele . . . Órákig eltudnám nézni ezt a képet, mely a mítoszai alakot a maga eredeti mivoltában vezetni elém, a melyen nincs semmi hízogató vonás, semmi idealizálás, de igaz, a mint ő maga volt.“

Benczúr mester, szemben a fénykép pillanatnyi arckifejezésével, a művész jellemző célja szerint a maga képén egyet-mást változtatott. Költőnk alakját magyarán mondva mintegy „kihúzta“, a fejét föllebb emelte, arczát megifjította és földerítette. Nyakát széles, kihajtott inggallérral köríté. Domború mellén pompásan fekszik az attila, sőt azzal a byroniasan vállára dobott köpenynyel egész daliás kifejezést adott a különben csapott vállaknak. Az arcz központi érdekét azonban Benczúr is a szemekbe gyűjtötte, csak hogy a költő tekintete a merengés helyett itt inkább a komoly figyélés, a bánatos árnyalat helyett élesen fürkésző, szinte fölényes. . . Alig észrevehetően bár, de lényegesen változott az arcz másik lelkesebb részének: a szájnak formája és kifejezése. Az alsó ajak jellemző duzzadtsága itt is megmaradt, de lágyabbá, mondhatnók kellemesebbé vált, mint általában az egész száj metszése, a mely olyan kicsiny, szabályos hullámú, hogy szinte asszonyos jelleget ölt. Innen: hogy ránk gyakorolt hatása nem is a fényképnőnyújtotta lelkesült dacz, hanem a szemekével rokon öntudatos fensőbbiség.

Am nekünk mégis úgy tetszik, hogy e jelentős változtatások, másutt a fizionómiai aprólékosságig menő hűség (kiálló bal szemfog, a benyomott orrtő jelzése) ellenére hiányoznék a képről a daguerrotíp-nyújtotta arcz egyszerűbb és mégis gazdagabb bensősége. Arról a magos homlokról a

géniusz sejtelmes fénye, azokból az éles szemekből, s az arcz érzékeny felületéről az a beszédes, átható, mozgalmas bensőség: a költő lelkének százféle hullámot verő ideges mozgalmassága. Valami mondhatatlanul finom, szövevényes árnyalat, melyet legszebben maga a költő magyarázott el „Dalaim” cz. költeményében. De ezeket a szellemibb igényeket tekintve, Benczúr képe, mely egy halvány fotográfia nyomán, nagy tanulmánynyal és művészi készséggel, részben az eredeti felfogás jegyében készült: igen értékes és kitünő alkotás. Annyi és oly megragadó részlet van benne, a rajz harmónikus vonalaiban, a szem komor, merész gondolatokat és érzéseket tükröző tekintetében, az arcz bravúros színezésében a mi a mester legjobb alkotásaira emlékeztet. Förlülmúlja nemcsak Roskovicznak hasonló alapon indult szép rajzát, hanem szerintünk az összes eddig ismert Petőfi-képek csaknem valamennyiét. Ő, a ki hosszú, díszes pályáján közéletünk jeleseinek egész arczképcsarnokát, történeti múltunk annyi korszakos mozzanatát megörökíté, ő a mai Magyarország legünnepeltebb festője a legünnepeltebb költői szellem előtt méltóbban ki sem fejezhette volna hódolatát. Ebben magában is van valami költői s nemzeti jövőnk borús képei között valami fajilag megnyugtató.

A kép eredetije, a művész ajándékából, a Petőfi-ház múzeumát, legelső hasonmása ezt a kis könyvet díszíti, melylyel egyszerre lépett a nagyközönség elé s mindenképp méltó rá, hogy a közkézen forgó bizarr vagy hamisan eszményített Petőfi-képek helyébe szuverén joggal ez lépjen ezentúl.

Az Almanach korlátolt számban, 500 példányban készült számozva; exlibrisében a megrendelő nevével. Mint ilyen, könyvvárosi forgalomba nem kerülő díszmű. Nyomása, csinos korvin-betűivel Hornyánszky sajtóját, külső kiállítása a debreczeni jeles könyvkötő-mestert: Dávidházi Kálmánt dicséri.

Dr. Pap Károly.